

De crisis en internationale migratie

GIJS BEETS EN FRANS WILLEKENS

De gevolgen van economische crises openbaren zich soms eerst jaren of generaties later, zo is in het verleden gebleken. Dit artikel geeft een overzicht van hetgeen tot nu toe bekend is over de effecten van de huidige crisis op internationale migratie. Gedetailleerde studies komen pas over enige tijd beschikbaar, soms pas jaren later. Voorlopig staat min of meer vast dat van alle typen migratie vooral arbeidsmigratie een flinke knauw heeft gekregen, terwijl de aantallen vluchtelingen – om humanitaire of milieuredenen – nauwelijks lijken veranderd.

Migratie is een strategie die sterk samenhangt met de leefomstandigheden: mensen migreren om een opleiding te volgen, vanwege een baan, om een gezin te stichten, om een betere leefomgeving te hebben of om een betere toekomst voor de kinderen te bereiken. De subjectieve verwachting dat migratie (economische en/of sociale) meerwaarde heeft ten opzichte van niet-migreren is vaak van doorslaggevende betekenis. Dat geldt ook voor retourmigratie. Is voor mensen met een baan of een uitkering de kans op een nieuwe baan elders gering, dan zullen ze niet gauw vertrekken, en al helemaal niet als ze een belangrijk sociaal netwerk hebben opgebouwd. Persoonlijke netwerken en organisaties maken de immigrant vaak wegwijs in het land van vestiging. Migrant met een breed netwerk kunnen economische schokken vaak beter opvangen. Hebben mensen in het land van vestiging flink geïnvesteerd in een netwerk dan is de kans op terugkeer naar het land van herkomst kleiner. Dat geldt nog sterker indien ook de contacten met de achterblijvers daar enigszins zijn verwaterd. Vooral die migranten lijken terug te keren die sterke (financiële) banden hebben onderhouden met het land van herkomst.

De zogenoemde buffertheorie zegt dat migratie een zeker aanpassingsmechanisme is voor de arbeidsmarkt. Migrant komen naar een land toe als daar in tijden van voorspoed banen voor het oprapen liggen. In tijden van tegenspoed gaan die echter vaak weer verloren en worden migranten overbodig. Zo'n buffermechanisme vereist flexibiliteit, in de vorm van tijdelijke contracten en een verblijfsvergunning gekoppeld aan een werkvergunning. In Europa kunnen de meeste migranten echter een behoorlijke mate van sociale zekerheid opbouwen. Niet zelden staan flexibiliteit en sociale zekerheid evenwel op gespannen voet.

Menselijk kapitaal, sociaal kapitaal en sociale zekerheid zijn belangrijke 'kussens' om conjuncturele schokken op te vangen. Tijdens de oliecrisis van 1973/1974 keerde maar 10-15 procent van de gastarbeiders in Duitsland terug naar huis. Dat waren vooral de mensen met een tijdelijk contract: bij hen was het vooruitzicht van een mogelijk vertrek toch al groot. Hadden ze uitzicht op een langduriger verblijf dan bleven de meesten, ook al waren ze (tijdelijk) werkloos. In Spanje is nu te zien dat een aantrekkelijke vertrekpremie voor de mensen die zonder de economische crisis veel langer hadden kunnen blijven, nauwelijks aftrek vindt. Wel daalt het aantal nieuwe migranten, het aantal asielzoekers in mindere mate.

Er worden in Honselersdijk nieuwe kassen gebouwd met hulp van Polen, Roemenen en Bulgaren. Foto: ANP-Photo/RUT

De genoemde theorieën hebben vooral betrekking op arbeidsmigratie. Binnen de EU kennen in het bijzonder België, Denemarken, Duitsland, Italië, Polen en het Verenigd Koninkrijk veel arbeidsmigranten, Frankrijk, Nederland en Zweden juist weinig. Migratie kan immers ook als achtergrond hebben dat mensen een opleiding gaan volgen, gaan trouwen of het gezin laten overkomen, dan wel als vluchteling op zoek zijn naar een veiliger heenkomen. Een financiële crisis zal niet zo snel effect hebben op deze vormen van migratie, hoewel migratie kan worden uitgesteld.

Wat weten we van eerdere recessies?

Voorspellingen en verwachtingen zijn vaak gebaseerd op historisch besef. Wat we vooral weten is dat de wereldwijde economische ongelijkheid en de demografische verschillen tussen rijk en arm belangrijke drijfveren zullen blijven van toekomstige migratie. Een recessie is ten opzichte daarvan doorgaans niet meer dan een tijdelijke verstoring, maar de gevolgen ervan zijn meestal complex en laten zich moeilijk voorspellen. Wat dat betreft is iedere recessie uniek. In kwantitatieve termen zien we vaak dat het vertrek van immigranten al pal voor de recessie stijgt, dan nog verder aantrekt, maar daarna min of meer opdroogt. Overheden trekken de touwtjes veelal strakker aan: restrictievere wetgeving rond migratie. Over het algemeen nemen anti-immigratie sentimenten toe in tijden van recessies.

De recessie uit de jaren dertig van de vorige eeuw leidde tot een enorme terugval van de

demodata

INTERNATIONALE MIGRATIE IN 2009

In de eerste helft van 2009 is de immigratie licht gestegen en de emigratie licht gedaald. Het karakter van de migratie is wel veranderd. Het aantal autochtonen dat terugkeerde naar Nederland steeg licht, terwijl het vertrek van autochtonen naar het buitenland fors is ingezakt. Vooral de emigratie van gehuwde paren liep sterk terug. De immigratie van westerse allochtonen, vooral arbeidsmigranten, is in het tweede kwartaal ingezakt, terwijl de emigratie toen juist toenam. De immigratie van niet-westerse allochtonen is als gevolg van een toegenomen aantal asielzoekers uit Irak en Somalië gestegen. Tegelijkertijd nam het vertrek naar het buitenland licht af (CBS).

VERHOOGDE KINDSTERFTE VERWACHT IN ARME LANDEN DOOR CRISIS

Ontwikkelingslanden worden extra getroffen door de crisis. Niet alleen drogen inkomsten uit handel en private geldstromen op, ook de wereldwijde hulp – die door het verminderen van andere geldstromen meer dan ooit nodig is – dreigt terug te lopen. Door de crisis zullen alleen al in 2009 73-103 miljoen mensen meer in extreme armoede moeten leven – dat is vijf à zes keer de totale Nederlandse bevolking. Ieder jaar zullen door de gevolgen van de economische crisis 200.000 à 400.000 kinderen meer overlijden. Ontwikkelingslanden stevenen af op een financieringstekort tussen de 352 en 635 miljard dollar (Oxfam Novib).

internationale migratie maar die is lastig los te zien van de veel restrictievere regelgeving die al vanaf de jaren twintig rond migratie werd ingevoerd. Achteraf gezien weten we nu dat de oliecrisis (1973) een voor Europa niet voorspeld 'migratiekeerpunt' betekende: de migratie van gastarbeiders kwam ten einde en gezinshenigende migratie nam een aanvang. Wat aanvankelijk door alle partijen als een tijdelijk verschijnsel werd gezien, kreeg dus vanaf toen een permanent karakter. Ten gevolge van de crisis verdween behoorlijk wat laagbetaald werk uit Europa. Multinationals zetten allerlei productielijnen op, vooral ook in lage-lonen landen, en dat trok naast lokale arbeidskrachten uiteraard ook migranten aan. Migrantengedragingen die zich al voor die tijd enigszins hadden gesetteld in Europa, bleven over het algemeen. Slechts een minderheid keerde terug naar het land van herkomst.

De oliecrisis van 1973 en ook die van enkele jaren later (1981-1982) hadden vooral gevolgen voor de olie-exporterende landen en voor de landen die grote hoeveelheden olie opkochten. Er waren veel plekken op aarde die daar nauwelijks mee hadden te maken. Migrantengedragingen konden dus gemakkelijk een andere bestemming vinden. De val van de Berlijnse muur had nogal wat repercussies voor Duitsland en de 'deels onzichtbare' migratie uit Polen. De financiële crisis in Azië (1997-1998) bleef een regionaal verschijnsel en kon mede daardoor snel worden overwonnen. Wat dat betreft lijkt de huidige crisis veel moeilijker op te lossen, vooral in sectoren die relatief vaak gebruik maken van migranten zoals de bouw, de lichte (metaal)industrie, de financiële wereld en reisorganisaties. Veel migrantengedragingen hebben een tijdelijke aanstelling of werken via een uitzendbureau. In de bouw en de reisbranche gaat het vooral om werk voor laaggeschoolden, in de industrie voor middelbaar geschoolden, en in de financiële sector om hoogwaardig werk.

Wat we vooral zien is dat internationale migratiebewegingen weliswaar reageren op een recessie maar na enige tijd hun normale omvang weer terugkrijgen. Het gaat dan voornamelijk om economische migratie, want asielzoekers bijvoor-

beeld laten zich niet zo gemakkelijk stoppen, ook niet door een recessie. Het aantal asielzoekers in Duitsland was de afgelopen maanden hoger dan een jaar geleden. Het aantal illegale migranten liep in Spanje wel behoorlijk terug; de meesten van hen zijn op zoek naar werk.

Wat kunnen we nog meer verwachten rond arbeidsmigratie in deze recessie ...

De meeste deskundigen zijn het erover eens dat de huidige crisis het aantal internationale migrantengedragingen zal doen afnemen, behalve daar waar de arbeidsmarkt misschien wel heel robuust is. Iemand die weet dat er een baan wacht, vertrekt uiteraard. In het algemeen is het aantal beschikbare banen echter afgenomen en de werkloosheid gestegen. Overigens verwachten de deskundigen ook niet dat veel migrantengedragingen weer naar hun oorspronkelijke huis terugkeren.

In het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld is de immigratie uit Polen aanzienlijk gedaald. Dat kan overigens ook samenhangen met striktere regels om het land binnen te komen, alsmede met het feit dat het in Polen na een aantal jaren van malaise economisch juist wat beter ging. Dat er geen sprake is van massale terugkeer, niet naar Polen, niet naar andere landen, hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de economische omstandigheden in het land van herkomst nog grimmiger kunnen zijn. Dan maar beter in Engeland afwachten hoe het verder gaat, vooral als daar het leven net redelijk is opgebouwd.

In Spanje, waar juist de afgelopen jaren een groot aantal migrantengedragingen was gelegaliseerd, steeg de werkloosheid onder migrantengedragingen enorm, hetgeen de regering ertoe bracht om een terugkeerpremie in het leven te roepen voor mensen die ten minste drie jaar weg zouden blijven. Het lijkt er niet op dat daar massaal belangstelling voor is.

De zwaarst getroffen sectoren van de arbeidsmarkt laten zien dat het principe van 'last in, first out' ook nu weer geldt. Bovendien heeft deze recessie vrijwel geen enkel land overgeslagen zodat het niet eenvoudig is om elders werk te vinden. Vaak vinden in dat geval jonge en alleenstaande hoger opgeleiden relatief gemakkelijk ander werk vanwege hun flexibiliteit. De effecten lijken verschillend te zijn voor mannen en vrouwen. In de zorg, waar veel vrouwen werken, zullen de klappen niet zo groot zijn, want zorg is altijd nodig.

... en over migratie om andere redenen?

Gezinsmigratie heeft meestal niet veel met economische motieven te maken. Voor iemand met de intentie om slechts kort ergens te blijven is de kans op terugkeer groter, is een langduriger verblijf de bedoeling dan zal het gezin overkomen. De kosten van migratie kunnen een reden zijn om gezinsheniging nog een tijdje uit te stellen totdat de toekomstperspectieven duidelijker zijn. Migratie om studieredenen is wel gevoelig voor een recessie, vooral vanwege de daarbij behorende kosten. Mensen die de kosten laag willen houden, kiezen liever een studieplek dichterbij. Zoals gezegd houdt een recessie vluchtelingen en asielzoekers niet tegen. Voor hen spelen economische overwegingen een minder grote rol en gaat het vooral om mensenrechten. Als landen

Het eerste Nederlandse 'Polenhotel', Hotel Groenflex, in Wateringen. In het hotel kunnen 340 mensen slapen. Een overnachting kost € 8,50. Voor € 15 krijg je 6 avonden in de week een warme hap. Foto: ANP-Photo/Henriette Guest

die normaliter ruimhartig vluchtelingen en asielzoekers opnemen evenwel ineens strengere eisen gaan stellen zou de officiële stroom kunnen worden beïnvloed. Een dergelijk besluit zou een hoop extra ellende kunnen betekenen voor deze toch al kwetsbare groep. Hetzelfde geldt voor vluchtelingen die hun woonomgeving plotseling moesten verlaten vanwege schade door natuurgeweld. Landen dienen dus behoedzaam om te gaan met het uitwijzen of toelaten van vluchtelingen.

Naar schatting maakten migranten in 2008 bijna 400 miljard dollar over naar hun land van herkomst, vooral ontwikkelingslanden. Daarvan wordt 60 procent gebruikt voor de aankoop van dagelijkse levensbehoeften als voedsel, kleding of onderdak. De rest wordt geïnvesteerd in onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting of een bedrijf. Tot aan de crisis namen deze bedragen van jaar op jaar flink toe en waren ze inmiddels driemaal groter dan het totale bedrag dat wereldwijd beschikbaar is voor ontwikkelings-samenwerking. De Wereldbank verwachtte voor 2009 een forse daling, maar stelde in het afgelopen jaar de verwachtingen regelmatig bij. In november 2009 was de verwachting een daling van 7 procent, aanzienlijk minder dan de 15 procent die in maart 2009 werd verwacht. De bedragen die migranten overmaken naar hun land van herkomst (remittances) weerstaan de crisis beter dan verwacht.

Conclusie

De kredietcrisis en de daaropvolgende recessie hebben naar verwachting vooral effecten op arbeidsmigratie en veel minder op andere vormen

van migratie zoals gezinshereniging of migratie vanwege vervolging, geweld of natuurrampen. Migranten die werken in de meest getroffen sectoren van de arbeidsmarkt hebben de grootste kans om hun baan te verliezen. Daaronder zijn veel laag opgeleide migranten aangezien zij vaak werk vonden in takken van industrie die gevoelig zijn voor cyclische bewegingen op de arbeidsmarkt, zoals de bouw en een deel van de dienstensector. Bovendien hebben veel migranten een tijdelijke aanstelling of werken via een uitzendbureau. Immigrantengroepen die stevig hebben geïnvesteerd in migratie en vestiging in het nieuwe woonland zullen geneigd zijn om te blijven.

De Verenigde Naties, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en andere internationale organisaties pleiten ervoor om open te blijven staan voor migratie en vooral het langetermijnperspectief niet te vergeten. VN Secretaris-generaal Ban Ki-moon zei onlangs: "as the World copes with a 'cascade' of financial challenges, human mobility can be a tool to 'help lift us out of this economic crisis' ". Anderen hebben zich in soortgelijke bewoordingen uitgelaten. Wat zij bedoelen te zeggen is dat: een crisisperiode kansen biedt om zaken anders aan te pakken, kansen voor innovatie en kansen voor solidariteit. Het aan banden leggen van migratie kan misschien kortetermijnproblemen oplossen, maar zal op langere termijn de positie van vergrijzend Europa verzwakken in de concurrentie voor de *global workforce*.

Drs. G.C.N. Beets en **prof. dr. ir. F.J. Willekens**, NIDI; e-mail: beets@nidi.nl

STERFTE AAN HARTZIEKTEN IN NEDERLAND RELATIEF LAAG

In Nederland overleden in 2006 54 op de 100.000 inwoners aan hartziekten. Hiermee heeft ons land een van de laagste sterftecijfers voor hartziekten van de Europese Unie. Alleen in Spanje, Portugal en Frankrijk lag het sterftecijfer lager. In de nieuw toegetrokken Baltische Staten en in Oost-Europa was de sterfte aan hartziekten het hoogst, met 150 of meer sterfgevallen per 100.000 inwoners. In Litouwen overleden in 2006 zelfs 347 op de 100.000 inwoners aan hartziekten (CBS).

DALING AANTAL VERHUIZINGEN

In het tweede kwartaal van 2009 daalde het aantal verhuisde personen met ruim 10 procent vergeleken met een jaar eerder. Daarmee zet de daling van het aantal verhuizingen die eind vorig jaar begon, versterkt door. Vooral gezinnen verhuizen minder. Het aantal verhuizingen van alleenstaanden is nauwelijks gedaald. De daling van het aantal verhuizingen houdt verband met de economische crisis. Potentiële huizenkopers maken een pas op de plaats. In het eerste halfjaar van 2009 wisselde ruim een derde minder huizen van eigenaar dat in dezelfde periode een jaar eerder (CBS).